ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK 159.923:378.015.3

Babayeva Nazira Asatullayevna,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Samarqand kampusi o‘qituvchisi, SamDCHTI mustaqil izlanuvchisi

TALABALARDA KASBIY O‘ZLIKNI ANGLASH VA SHAXSIY KOMPETENSIYALAR RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK OMILLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda kasbiy o‘zlikni anglash jarayoni hamda shaxsiy kompetensiyalarning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi psixologik omillar tahlil qilinadi. Kasbiy o‘zlikni anglash talabaning tanlagan kasbiga nisbatan shaxsiy munosabati, o‘z imkoniyatlarini baholashi, kasbiy maqsadlarini belgilashi va kelajakdagi professional rolini tasavvur qilishi bilan bog‘liq murakkab psixologik jarayon sifatida yoritiladi. Tadqiqotda o‘zini anglash, ichki motivatsiya, refleksivlik, o‘z-o‘zini baholash, mustaqil qaror qabul qilish, kommunikativ qobiliyat va emotsional barqarorlik kabi omillarning shaxsiy kompetensiyalar shakllanishidagi o‘rni asoslab beriladi. Shuningdek, ta’lim muhiti, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, amaliy faoliyat va kasbiy muloqotning talabaning professional rivojlanishiga ta’siri ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy o‘zlikni anglash, kasbiy identitet, talaba, shaxsiy kompetensiya, psixologik omillar, o‘zini anglash, refleksivlik, motivatsiya, o‘z-o‘zini baholash, professional rivojlanish.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ОСОЗНАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье рассматриваются психологические факторы, влияющие на процесс осознания студентами профессиональной идентичности и развитие их личностных компетенций. Профессиональная идентичность рассматривается как сложный психологический процесс, включающий отношение студента к выбранной профессии, осмысление собственных возможностей, определение профессиональных целей и формирование представлений о будущей профессиональной роли. Особое внимание уделяется роли самосознания, внутренней мотивации, рефлексивности, самооценки, способности к самостоятельному принятию решений, коммуникативных способностей и эмоциональной устойчивости в развитии личностных компетенций студентов. Анализируется также влияние образовательной среды, педагогической поддержки, практической деятельности и профессионального взаимодействия на процесс профессионального становления личности.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, профессиональное самосознание, студент, личностные компетенции, психологические факторы, самосознание, рефлексивность, мотивация, самооценка, профессиональное развитие.

PSYCHOLOGICAL FACTORS IN STUDENTS’ PROFESSIONAL SELF-AWARENESS AND PERSONAL COMPETENCE DEVELOPMENT

Abstract. This article examines the psychological factors that influence students’ development of professional self-awareness and personal competencies. Professional

identity is considered as a complex psychological process involving students' attitudes toward their chosen profession, evaluation of their own abilities, formulation of professional goals, and development of an understanding of their future professional roles. Particular attention is given to the role of self-awareness, intrinsic motivation, reflexivity, self-esteem, independent decision-making, communication skills, and emotional stability in the development of students' personal competencies. The study also considers the influence of the educational environment, pedagogical support, practical experience, and professional interaction on students' professional development.

Key words: professional identity, professional self-awareness, student, personal competencies, psychological factors, self-awareness, reflexivity, motivation, self-esteem, professional development.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri mustaqil fikrlaydigan, o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholaydigan, kasbiy maqsadlarini aniq belgilaydigan va doimiy rivojlanishga intiladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Zamonaviy mehnat bozorida mutaxassisning raqobatbardoshligi nafaqat bilim va ko‘nikmalari, balki shaxsiy kompetensiyalari, kasbiy mas'uliyati, moslashuvchanligi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu bois talabalarda kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalarni rivojlantirishning psixologik omillarini o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy o‘zlikni anglash shaxsning o‘zini muayyan kasbiy faoliyat subyekti sifatida idrok etishi, tanlagan kasbining mazmunini tushunishi, o‘z imkoniyatlarini baholashi va kelajakdagi professional faoliyatiga ongli munosabatda bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Talabalik davrida kasbiy qiziqishlar, qadriyatlar va hayotiy maqsadlar shakllanib borishi sababli ushbu jarayon alohida ahamiyatga ega. Talabaning kasbiy o‘zligini anglashi uning ta'lim faoliyatidagi faolligi, kasbiy tayyorgarlikka munosabati va kelajakdagi mehnat faoliyatiga tayyorligiga ta'sir ko‘rsatadi.

Kasbiy o‘zlikni anglash ichki va tashqi psixologik omillar bilan bog‘liq. Ichki omillarga kasbiy motivatsiya, o‘zini anglash, refleksiv fikrlash, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik va shaxsiy mas'uliyat kiradi. Tashqi omillar esa oilaviy muhit, oliy ta'lim muassasasidagi psixologik iqlim, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, tengdoshlar bilan munosabatlar va kasbiy amaliyot tajribasini qamrab oladi. Ularning o‘zaro ta'siri talabaning kasbiy yo‘nalishini aniqlashtirishiga va individual rivojlanish strategiyasini shakllantirishiga yordam beradi.

Shaxsiy kompetensiyalar talabaning bilimlarni amaliyotda qo‘llashi, samarali muloqot qilishi, muammolarni mustaqil hal etishi va o‘z faoliyatini tahlil qila olishi bilan belgilanadi. Kommunikativ kompetensiya, tanqidiy fikrlash, o‘zini o‘zi boshqarish, moslashuvchanlik va refleksivlik kasbiy shakllanishning muhim tarkibiy qismlaridir. Ularni rivojlantirishda talabalarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, maqsadli ta'limiy faoliyat va muntazam o‘zini tahlil qilish imkoniyatlarini yaratish zarur.

Shuningdek, kasbga nisbatan ijobiy munosabat har doim ham kasbiy identitetning to‘liq shakllanganini anglatmaydi. Kasb tanlashga oilaviy kutishlar, ijtimoiy talablar va mehnat bozori bilan bog‘liq omillar ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli talabalarga o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari va qadriyatlarini kasbiy talablar bilan muvofiqlashtirishda ko‘maklashish muhimdir.

Oliy ta’lim jarayonida refleksiv topshiriqlar, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish, loyiha faoliyati, amaliy mashg‘ulotlar, mentorlik va psixologik maslahatdan foydalanish talabalarning o‘z imkoniyatlarini anglashiga hamda shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishiga yordam beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi talabalarda kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalar rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy psixologik omillarni nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning o‘zaro bog‘liqligini yoritish hamda oliy ta’lim sharoitida ushbu jarayonlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Demak, kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalarni o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida o‘rganish talabalarning kasbiy maqsadlarini aniqlashi, o‘z imkoniyatlarini real baholashi va kelajakdagi professional faoliyatiga ongli tayyorlanishi uchun muhim nazariy hamda amaliy asos yaratadi.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Talabalarda kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalarning rivojlanishi psixologiya hamda pedagogika fanlarining o‘zaro kesishgan muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur muammoning nazariy asoslarini tahlil qilishda shaxsning o‘zini anglash jarayoni, kasbiy identifikatsiya, motivatsiya, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash va kompetentlikning shakllanishi bilan bog‘liq ilmiy qarashlar alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar ushbu jarayonni faqat kasb tanlash bilan cheklamay, shaxsning tanlangan kasbiy yo‘nalishini o‘zining qadriyatlari, qobiliyatlari va hayotiy maqsadlari bilan uyg‘unlashtirib borishi sifatida talqin qiladilar.

Kasbiy identifikatsiya masalasini yorituvchi nazariyalarda shaxsning kasbiy rolni o‘zlashtirishi uning umumiy identiklik tizimining tarkibiy qismi sifatida qaraladi. E. Eriksonning identiklik haqidagi konsepsiyasi shaxsning o‘zligini anglash jarayonini ijtimoiy tajriba, qadriyatlar va kelajak haqidagi tasavvurlar bilan bog‘lash imkonini beradi [1]. Mazkur nazariy yondashuv talabalik davrida kasbiy yo‘nalishning shakllanishini shaxsiy identiklikning rivojlanish jarayonidan alohida ko‘rib bo‘lmasligini ko‘rsatadi. J. Marcia esa identiklikni shakllantirish jarayonida izlanish va tanlovga sodiqlik darajasiga e’tibor qaratib, yoshlarning kasbiy va hayotiy qarorlarida turli rivojlanish holatlari mavjudligini asoslagan [2]. Ushbu qarashlar talabalarning kasbga munosabati bir xil sur’atda shakllanmasligini, individual psixologik tajriba va tanlov jarayonining chuqurligi muhim ahamiyatga ega ekanini anglashga yordam beradi.

Kasbiy rivojlanish masalasida D. Superning qarashlari ham muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Uning konsepsiyasida kasbiy tanlov shaxs hayotining ma’lum bir bosqichida amalga oshiriladigan yakuniy harakat emas, balki vaqt davomida rivojlanib boradigan jarayon sifatida talqin qilinadi [3]. Shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari, qadriyatlari va o‘zini kasbiy faoliyat bilan bog‘lash darajasi o‘zgarishi mumkin. Shu jihatdan talabalik davrida kasbiy o‘zlikni anglashni qo‘llab-quvvatlash shaxsga o‘zining mavjud imkoniyatlarini qayta ko‘rib chiqish va kelajakdagi kasbiy rolini aniqroq tasavvur qilish imkonini beradi.

Kasbiy rivojlanishning psixologik mexanizmlarini tushuntirishda A. Banduraning o‘z-o‘ziga samaradorlik haqidagi qarashlari ham alohida o‘rin tutadi. Muallif shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshira olishiga bo‘lgan ishonchi uning maqsad belgilashi, faoliyatga kirishishi va qiyinchiliklarni yengib o‘tishiga ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi [4]. Talabalar nuqtayi nazaridan qaralganda, o‘z kuchiga ishonchning shakllanishi kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorlik, yangi tajribani qabul qilish va murakkab vaziyatlarda faol pozitsiyani saqlash bilan bog‘lanadi. Demak, kasbiy o‘zlikni anglashni shaxsning o‘z imkoniyatlarini qanday idrok etishi bilan birgalikda o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Shaxsiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasida kompetentlikni faqat muayyan bilim va ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida tushunish yetarli emas. Zamonaviy yondashuvlarda kompetensiya bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llash, mustaqil harakat qilish, muloqotga kirishish, muammolarni hal etish va o‘z faoliyatini boshqarish qobiliyatlari bilan ham izohlanadi [5]. Shu sababli talabaning kasbiy tayyorgarligini baholashda uning akademik natijalari bilan bir qatorda, kommunikativ, refleksiv, ijtimoiy va o‘zini o‘zi boshqarish kompetensiyalarini ham hisobga olish zarur.

O‘z-o‘zini belgilash nazariyasida R. Ryan va E. Deci inson faoliyatidagi ichki motivatsiyaning rivojlanishi avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojlarining qondirilishi bilan bog‘liqligi ko‘rsatiladi [6]. Ushbu nazariy qarashlar talabalarning kasbiy rivojlanishida tashqi rag‘batlardan tashqari, kasbiy faoliyat mazmuniga nisbatan ichki qiziqish va shaxsiy ma’no mavjudligi ham muhimligini ko‘rsatadi. Talaba o‘z ta’lim faoliyatini shaxsiy maqsadlari bilan bog‘lay olganida kasbiy rivojlanishga nisbatan faol va mas’uliyatli munosabat shakllanishi uchun psixologik zamin yuzaga keladi.

Refleksiya ham kasbiy o‘zlikni anglashning muhim tarkibiy mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. D. Schön professional faoliyatda refleksiv yondashuvni mutaxassisning o‘z tajribasi, qarorlari va faoliyat natijalarini tahlil qilishi bilan bog‘laydi [7]. Talaba o‘zining muvaffaqiyat va qiyinchiliklarini tahlil qilish orqali qaysi kompetensiyalari rivojlanganini, qaysi jihatlari ustida ishlashi zarurligini anglay boshlaydi. Natijada refleksiya shaxsiy rivojlanishning nazariy tushunchasi bo‘lib qolmasdan, kasbiy o‘sishni rejalashtirishga xizmat qiluvchi amaliy psixologik mexanizmga aylanadi.

O‘zbekistonda oliy ta’limni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatida ham talabalarning zamonaviy bilim va kompetensiyalarini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish hamda mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar tayyorlash masalalariga katta e’tibor berilmoqda [8; 9]. Bu yondashuv talabaning kasbiy tayyorgarligini faqat fanlarni o‘zlashtirish natijasi sifatida emas, balki shaxsiy va professional rivojlanishning yaxlit jarayoni sifatida ko‘rib chiqish zaruratini kuchaytiradi.

Tahlil qilingan ilmiy qarashlar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalar rivoji o‘zaro bog‘liq, ammo mazmun jihatidan bir-birini to‘liq takrorlamaydigan jarayonlardir. Kasbiy o‘zlik talabaning “men kimman va kelajakda qanday mutaxassis bo‘lishni xohlayman?” degan savollarga javob izlash jarayonini ifodalasa, shaxsiy kompetensiyalar ushbu kasbiy maqsadni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan psixologik va amaliy imkoniyatlarni belgilaydi. Shu bois mazkur ikki yo‘nalishni birgalikda tadqiq etish talabaning kasbiy shakllanish mexanizmlarini chuqurroq tushuntirish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili asosida, ayniqsa, kasbiy motivatsiya, o‘z-o‘ziga ishonch, refleksivlik, o‘z-o‘zini baholash, avtonomiya, kommunikativ qobiliyat va emotsional barqarorlik talabalarning kasbiy o‘zlikni anglash hamda shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim psixologik omillar sifatida ajralib turadi. Biroq ushbu omillarning o‘zaro ta’siri muayyan ta’lim muhiti va talabalarning individual xususiyatlari bilan bog‘liq holda namoyon bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan mazkur tadqiqotda kasbiy o‘zlikni anglashni alohida hodisa sifatida emas, balki talabaning shaxsiy rivojlanishi, motivatsion sohasi va o‘zini o‘zi boshqarish jarayonlari bilan uzviy birlikda ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot talabalarda kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalar rivojlanishiga ta’sir etuvchi psixologik omillarni aniqlashga yo‘naltirilgan. Tadqiqot metodologiyasi shaxsning kasbiy shakllanishi, o‘zini anglash, ichki motivatsiya, refleksivlik va o‘z-o‘zini boshqarish jarayonlarini o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish tamoyiliga asoslandi. Tadqiqotda tizimlilik, shaxsga yo‘naltirilganlik, rivojlanish va individual farqlarni hisobga olish tamoyillaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini kasbiy identifikatsiya, shaxsiy rivojlanish, o‘z-o‘zini anglash va kompetensiyaviy yondashuvga oid psixologik qarashlar tashkil etdi. Xususan, talabaning o‘zini kelajakdagi kasbiy faoliyat subyekti sifatida idrok etishi, kasbiy maqsadlarni belgilashi, o‘z imkoniyatlarini baholashi va tanlagan mutaxassisligi bilan shaxsiy qadriyatlarini uyg‘unlashtira olishi kasbiy o‘zlikni anglashning muhim ko‘rsatkichlari sifatida belgilandi. Shaxsiy kompetensiyalar esa mustaqil qaror qabul qilish, muloqotga kirishish, o‘z faoliyatini nazorat qilish, muammoli vaziyatlarga moslashish va o‘z rivojlanishini rejalashtirish imkoniyatlari orqali baholandi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik-psixologik kuzatuv, suhbat, anketa so‘rovi, o‘z-o‘zini baholash va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanish nazarda tutildi. Nazariy tahlil orqali kasbiy o‘zlik va shaxsiy kompetensiyalar tushunchalarining mazmuni aniqlashtirildi. Kuzatuv yordamida talabalarning o‘quv va amaliy faoliyatdagi faolligi, tashabbuskorligi hamda muloqot xususiyatlari o‘rganildi. Suhbat metodi talabalarning kasbiy maqsadlari, mutaxassislikni tanlash sabablari va kelajakdagi professional rejalari haqida ma’lumot olishga xizmat qildi. Anketa va o‘z-o‘zini baholash usullari esa kasbiy motivatsiya, refleksivlik, o‘ziga ishonch va shaxsiy kompetensiyalarning subyektiv namoyon bo‘lishini aniqlashga imkon berdi.

Tadqiqotning amaliy qismida oliy ta’lim muassasasining turli bosqichlarida tahsil olayotgan 72 nafar talaba ishtirokchi sifatida tanlab olindi. Ishtirokchilar tarkibida ta’limning boshlang‘ich va yuqori bosqichidagi talabalar mavjud bo‘lib, bunday tanlov kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalarning ta’lim bosqichiga qarab namoyon bo‘lishidagi farqlarni qiyosiy ko‘rib chiqish imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida ishtirokchilarning javoblari anonim tarzda umumlashtirildi va natijalar guruhiy ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilindi.

Talabalarda kasbiy o‘zlik va shaxsiy kompetensiyalarni baholash mezonlari

Tadqiqot yo‘nalishi	Asosiy ko‘rsatkichlar	Aniqlash usuli	Psixologik mazmuni
Kasbiy o‘zlikni anglash	Kasbiy maqsadning aniqligi, tanlangan kasbga munosabat, kelajakdagi professional rolni tasavvur qilish	Anketa, suhbat, o‘z-o‘zini baholash	Talabaning o‘zini muayyan kasbiy yo‘nalish bilan bog‘lash darajasi
Kasbiy motivatsiya	Ichki qiziqish, kasbiy faoliyatga intilish, rivojlanish ehtiyoji	Anketa	Kasbni egallashga undovchi ichki va tashqi motivlarning nisbati
Refleksivlik	O‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni anglash, rivojlanish ehtiyojini aniqlash	O‘z-o‘zini baholash, suhbat	Shaxsning o‘z tajribasi va xatti-harakatlarini anglab tahlil qilishi
O‘z-o‘zini baholash	Qobiliyatlarni real baholash, kuchli va zaif jihatlarni anglash	Anketa	Talabaning o‘z imkoniyatlari haqidagi tasavvuri
Kommunikativ kompetensiya	Fikrni ifodalash, tinglash, hamkorlik qilish, kasbiy muloqot	Kuzatuv, suhbat	Ijtimoiy va professional munosabatlarni samarali tashkil etish qobiliyati
O‘zini o‘zi boshqarish	Maqsad qo‘yish, vaqtni rejalashtirish, mas’uliyat va mustaqil qaror	Anketa, kuzatuv	Shaxsiy faoliyatni ongli ravishda boshqarish imkoniyati
Emotsional barqarorlik	Qiyin vaziyatlarda o‘zini nazorat qilish, stressga moslashish	Kuzatuv, suhbat	Kasbiy faoliyat jarayonidagi emotsional muvozanat

Shaxsiy rivojlanishga yo‘nalganlik	Yangi bilimga intilish, o‘z ustida ishlash, rivojlanish rejasining mavjudligi	Anketa, suhbat	Talabaning uzluksiz o‘zini takomillashtirishga tayyorligi

Jadvalda keltirilgan mezonlar asosida talabalarning kasbiy o‘zlikni anglash darajasi va shaxsiy kompetensiyalari o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilindi. Bunda kasbiy o‘zlikning shakllanganlik darajasi talabaning o‘z kasbiy maqsadlarini qanchalik aniq belgilashi, tanlagan mutaxassisligiga nisbatan shaxsiy munosabati va kelajakdagi professional faoliyatini tasavvur qila olishi orqali baholandi. Shaxsiy kompetensiyalarni aniqlashda esa talabaning mustaqilligi, refleksivligi, muloqot qobiliyati, o‘zini boshqarishi va rivojlanishga bo‘lgan ehtiyoji asosiy mezonlar sifatida olindi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda qiyosiy va tavsifiy yondashuv qo‘llanildi. Talabalarning javoblari umumlashtirilib, kasbiy o‘zlikni anglash bilan shaxsiy kompetensiyalarning alohida komponentlari o‘rtasidagi mazmuniy bog‘liqliklar tahlil qilindi. Ayniqsa, kasbiy maqsadlari aniq bo‘lgan talabalar bilan kasbiy yo‘nalishini hali to‘liq belgilamagan talabalar o‘rtasidagi psixologik farqlarga e’tibor qaratildi.

Metodologik yondashuvning muhim jihati sifatida talabaning kasbiy rivojlanishini faqat akademik natijalar orqali baholamaslik belgilandi. Chunki yuqori o‘zlashtirish ko‘rsatkichi kasbiy o‘zlikning to‘liq shakllanganligini avtomatik ravishda anglatmaydi. Shu sababli tadqiqotda motivatsion, refleksiv, kommunikativ va o‘zini o‘zi boshqarish komponentlari birgalikda ko‘rib chiqildi. Bu yondashuv talabaning kasbiy shakllanishini yaxlit psixologik jarayon sifatida tavsiflash imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida ishtirokchilarning ixtiyoriyligi, anonimlik, olingan ma’lumotlardan faqat ilmiy maqsadlarda foydalanish va shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilmaslik kabi etik tamoyillarga rioya qilindi. Shu asosda metodologiya talabalarda kasbiy o‘zlikni anglashning rivojlanish xususiyatlari hamda shaxsiy kompetensiyalarni shakllantiruvchi psixologik omillarni tizimli ravishda o‘rganishga yo‘naltirildi.

XULOSA

Talabalarda kasbiy o‘zlikni anglash va shaxsiy kompetensiyalar rivojlanishini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ushbu ikki jarayon talabaning kelajakdagi professional faoliyatga tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan murakkab psixologik hodisalardir. Kasbiy o‘zlikni anglash talabaning tanlagan mutaxassisligini shunchaki egallashi emas, balki o‘zini ushbu kasb doirasida tasavvur qilishi, kasbiy maqsadlarini belgilashi, shaxsiy qadriyatlari va imkoniyatlarini professional talablar bilan muvofiqlashtira olishi orqali namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot davomida kasbiy motivatsiya, o‘z-o‘zini anglash, refleksivlik, o‘z-o‘zini baholash, mustaqil qaror qabul qilish, kommunikativ qobiliyat va emotsional barqarorlik talabalarning kasbiy shakllanishida muhim psixologik omillar sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Ushbu omillar bir-biridan ajralgan holda emas, balki o‘zaro ta’sirda rivojlanadi. Masalan, talabaning o‘z qobiliyatlarini real baholashi

kasbiy maqsadlarni aniqroq belgilashiga, aniq maqsad esa o‘z ustida ishlash va yangi kompetensiyalarni egallashga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytirishi mumkin.

Shuningdek, shaxsiy kompetensiyalarning rivojlanishi talabaning kasbiy o‘zligini anglash jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi muhim omillardan biri sifatida qaralishi mumkin. Mustaqil fikrlash, muloqot qilish, o‘z faoliyatini rejalashtirish, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish qobiliyatlari shakllangan sari talabaning kelajakdagi professional roli haqidagi tasavvurlari ham aniqlashib boradi. Shu sababli oliy ta’limda kasbiy tayyorgarlikni faqat maxsus bilimlarni berish bilan chegaralamasdan, talabaning shaxsiy rivojlanishini ham ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqish zarur.

Kasbiy o‘zlikning shakllanishida ta’lim muhiti ham katta ahamiyatga ega. Pedagoglarning konstruktiv fikr-mulohazalari, amaliy mashg‘ulotlar, kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan topshiriqlar, mustaqil loyihalar va professional muloqot imkoniyatlari talabaning o‘z imkoniyatlarini amalda sinab ko‘rishiga sharoit yaratadi. Ayniqsa, talabaning o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilishi va kelgusidagi rivojlanish yo‘nalishlarini mustaqil belgilashi refleksiv kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-637-son, 23.09.2020. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida: 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmon. – Toshkent, 2019. LexUZ rasmiy manbasi
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida: 2019-yil 11-iyuldagi PQ-4391-son qaror. – Toshkent, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirishga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida. – Toshkent, 2019.
5. Erikson, E. H. Identity: Youth and Crisis. – New York: W. W. Norton & Company, 1968.
6. Marcia, J. E. Development and validation of ego-identity status. Journal of Personality and Social Psychology, 1966, 3(5), 551–558.
7. Super, D. E. A life-span, life-space approach to career development. In: Brown D., Brooks L. (Eds.). Career Choice and Development. – San Francisco: Jossey-Bass, 1990. – P. 197–261.
8. Bandura, A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. – New York: W. H. Freeman and Company, 1997.
9. Ryan, R. M., Deci, E. L. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. – New York: Guilford Press, 2017.
10. Schön, D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.